

Streszczenie rozprawy doktorskiej pt.

„Wybrane klasy partykuł w mowie dzieci w wieku 4-7 lat”

Przedstawione w pracy badania dotyczą sposobu posługiwania się przez dzieci w wieku 4-7 lat wybranymi klasami partykuł¹. Celem badań przedstawionych w niniejszej rozprawie było wyłonienie klas partykuł najczęściej występujących w mowie dzieci oraz analiza sposobu posługiwania się partykułami cechującymi się najwyższą frekwencją w wypowiedziach badanych. Dotychczas badań nad zagadnieniem przyswajania przez polskie dzieci warstwy wyrażen służących do komentowania czy odnoszenia się do własnej wypowiedzi jeszcze nie prowadzono, a jest to niezmiernie ważny element chociażby w kształtowaniu się umiejętności dyskursywnych.

W ramach badań przeprowadzono nagrania indywidualnych rozmów z 167 dziećmi, znajdującymi się na etapie swoistej mowy dziecięcej². Spośród nich wyłoniono 100, które spełniły przyjęte w badaniu kryteria włączające. Konwersacje utrwalone zostały na nośnikach elektronicznych (dyktafonach cyfrowych), a następnie przetranskrybowane, tworząc tym samym 795-stronnicowy korpus mowy dzieci w wieku przedszkolnym. Z zebranego w ten sposób materiału, bazując na klasyfikacji zaproponowanej przez autorów SGPP, wyłoniono 2766 wypowiedzeń z partykułami, w tym: 686 z nagrań mowy czterolatek (tj. 24,80% całkowitej liczby partykuł), 962 z nagrań mowy pięcioletek (tj. 34,78%) oraz 1118 z nagrań mowy sześciolatek (tj. 40,42%). Na podstawie analizy stwierdzono, że wraz z wiekiem i rozwojem dzieci następuje także wzrost liczby wykorzystywanych przez nie partykuł. Podobnie wartość rosnącą zaobserwowano w przypadku zróżnicowania tejże grupy leksemów. Im starsze dzieci, tym więcej różnych leksemów będących partykułami można było zaobserwować w ich wypowiedziach, odpowiednio: u czterolatek – 22, u pięcioletek – 31, u sześciolatek – 34. Klasami partykuł bezspornie dominującymi, niezależnie od wieku dziecka, okazały się partykuły porównywania oraz partykuły epistemiczne, które stanowiły kolejno 63,20% oraz 22,23% liczby wszystkich użytych przez badanych partykuł. Na pozostałe 14,57% złożyły się partykuły: komentujące mówienie (8,21%), konkluzywne (6,07%) i uzupełnienia (0,29%). Warto zauważyć, że w przypadku czterech klas partykuł,

¹ W rozprawie doktorskiej przyjmuję ujęcie terminu *partykuła* zaproponowane przez autorów *Słownika gniazdowego partykuł polskich* i odwołuję się do zamieszczonej tam klasyfikacji.

² Kaczmarek L., 1977, *Nasze dziecko uczy się mowy*, Lublin.

tj. porównywania, epistemicznych, komentujących mówienie oraz konkluzywnych, widoczne jest stopniowe wzrastanie liczby użytych jednostek wraz z rozwojem dzieci (por. partykuły porównywania: gr. I – 476 użyć, gr. II – 604, gr. III – 668; partykuły epistemiczne: gr. I – 159 użyć, gr. II – 207, gr. III – 249; partykuły komentujące mówienie: gr. I – 21 użyć, gr. II – 94, gr. III – 112; partykuły konkluzywne: gr. I – 28 użyć, gr. II – 55, gr. III – 85). Sytuacji takiej nie zarejestrowano przy jednostkach uzupełniania, które w całym zebranych korpusie pojawiły się zaledwie 8 razy, stąd też nasuwa się wniosek, że dzieci w wieku 4-7 lat w mowie czynnej nie posługują się jeszcze tymi partykułami. Wspomniane 0,29% to użycia incydentalne, związane z językiem osobniczym konkretnych dzieci.

Analizując użycie partykuł z uwzględnieniem kategorii płci nadawcy wypowiedzi, stwierdzono wyższe średnie występowanie tych jednostek w nagraniach mowy dziewcząt – wyniosło ono 29,63, czyli o średnio 4 partykuły więcej niż w przypadku chłopców. Zestawiając łączne dane dotyczące udziału procentowego poszczególnych klas partykuł w wypowiedzeniach badanych dziewcząt i chłopców, dostrzec można, że był on zbliżony. Niewielkie różnice (na poziomie ok. 5% – 8%) odnotowano w wypadku liczby partykuł porównywania i epistemicznych. Mianowicie chłopcy nieco częściej niż dziewczęta przekazywali swoje refleksje poprzez porównywanie obiektów bądź stanów rzeczy. Tymczasem dziewczęta chętniej od chłopców w swoich wypowiedziach używały leksemów związanych ze świadomością własnego (i/lub cudzego) stanu wiedzy. Zagłębiając się jednak w analizę, spostrzec można, że nie są to stałe zależności, ponieważ w grupie 5-latków takowej nie zanotowano, choć jest ona widoczna w pozostałych dwóch grupach wiekowych.

Na podstawie poczynionej analizy ilościowej wyłoniono dwie partykuły porównywania: *jeszcze* i *też*, oraz jedną partykułę epistemiczną: *może*, które zostały poddane analizie jakościowej. Ustalono, że partykuły analogii *jeszcze* i *też* stosowane były przez dzieci przede wszystkim w wypowiedzeniach oznajmujących – twierdzących (*jeszcze* – 90,53%, *też* – 88,69%³), gdzie przyjmowały najczęściej interpozycję (*jeszcze* – 75,44%, *też* – 65,69%). Wypowiedzenia z owymi jednostkami w pozycji inicjalnej czy też finalnej występowały znacznie rzadziej. Natomiast partykuła niewykluczająca *może* zaznaczyła swoją obecność zarówno w wypowiedzeniach oznajmujących – twierdzących (52,92%), jak i pytajnych – twierdzących (44,48%). W wypowiedzeniach tych dominowała w pozycji inicjalnej (55,52%), lecz niemałą grupę tworzyły też wypowiedzi, w których *może* użyte zostało w interpozycji (37,34%); sporadycznie pojawiała się zaś partykuła epistemiczna

---

³ Wartości procentowe podane zostały w stosunku do łącznej liczby wystąpień poszczególnej partykuły w wypowiedzeniach badanych, tzn. w przypadku jednostki *jeszcze* – 570, *też* – 548, zaś *może* – 308.

na końcu wypowiedzenia. Osobny zbiór – choć nieliczny – tworzyły partykuły zastosowane w funkcji samodzielnego wypowiedzenia. Wyłoniono tu partykuły *jeszcze* i *może* wtórnie użyte jako wyrażenia retardacyjne oraz *też* używaną wtórnie jako replika. Badając występowanie tych partykuł w grupach wiekowych, wychwycono pewną tendencję w użyciu jednostek porównywania: wraz z wiekiem wzrastał udział partykuł analogii w interpozycji wypowiedzenia (*jeszcze*: gr. I – 60,29% wszystkich użyć tej partykuły w danej grupie, gr. II – 78,95%, gr. III – 81,33%; *też*: gr. I – 65,88% wszystkich użyć tej partykuły w danej grupie, gr. II – 76,84%, gr. III – 80,27%), a stopniowo malał w przypadku pozostałych pozycji, co z pewnością powiązane jest z przypadającym na ten czas intensywnym rozwojem językowym dzieci (szczególnie leksykalno-semantycznym oraz syntaktycznym). W wypowiedziach z leksemem *może* pod tym względem nie odnotowano różnic w użyciu, lecz należy mieć na uwadze fakt, iż partykuła ta ma zupełnie odmienny charakter.

Partykuły otwierają miejsce dla rematu wypowiedzenia. W replikach dzieci miejsce to zajmowały zarówno pojedyncze leksemy odpowiadające różnym klasom⁴ (*jeszcze* – 31,05%, *też* – 48,36%, *może* – 56,49%), fragmenty wypowiedzeń (*jeszcze* – 43,33%, *też* – 35,95%, *może* – 19,81%), jak i całe wypowiedzenia (*jeszcze* – 10,18%, *też* – 4,74%, *może* – 28,25%). Względem tych wyrażen partykuły przyjmowały najczęściej antepozycję (*jeszcze* – 75,79%, *też* – 49,09%, *może* – 81,82%). W wypadku jednostki *też* dość mocno zaznaczyła się także jej obecność w postpozycji (tj. 39,96%), w przeciwieństwie do partykuł *jeszcze* i *może*, które w postpozycji pojawiły się zaledwie w 8,77% oraz 2,92% wypowiedzi.

W związku z tym, że omawiane partykuły porównywania implikują odwołanie się tego samego predykatu do więcej niż jednego obiektu, przeanalizowano wypowiedzi z tymi jednostkami w poszukiwaniu drugiego elementu odniesienia. Wykorzystując *jeszcze*, badani najczęściej odnosili się do treści własnych wypowiedzeń poprzedzających użycie danej partykuły (70,00%), odwołania do wypowiedzi rozmówcy stanowiły tu 26,66%. Inaczej sytuacja wygląda z partykułą *też*, gdzie mamy większą równowagę pomiędzy odwołaniami do treści zawartych we własnych wypowiedziach dziecka (tj. 51,65%) a odniesieniem do wypowiedzeń rozmówcy (tj. 44,35%). Wnioskować więc można, że dzieci przedszkolne chcąc wskazać podobieństwo z tym, o czym mowa była w wypowiedzeniu rozmówcy, chętniej stosują partykułę *też*, a do zaznaczenia analogii we własnych wypowiedziach preferują jednostkę *jeszcze*.

---

⁴ W przypadku wypowiedzeń z partykułami porównywania: *jeszcze* i *też*, dominowały tu rzeczowniki oraz zaimki, zaś z epistemiczną jednostką *może* – rzeczowniki i przymiotniki.

W mowie badanych dzieci znaczna część użyć omawianych partykuł poprzedzona była wyrażeniem funkcyjnym. Konstrukcje tego typu odnotowano w niemalże co drugim wypowiedzeniu z partykułą *jeszcze* (tj. 49,30%), co trzecim wypowiedzeniu z *może* (37,01%) oraz prawie co czwartym wypowiedzeniu z jednostką *też* (24,09%). Wśród wyłoniionych wyrażeń funkcyjnych zdecydowanie przeważały spójniki (w szczególności spójnik *i*, który był mocno nadużywany przez badanych). Poza tym przed partykułami uchwycono również partykuły, wykrzykniki, dopowiedzenia, zaimki względne – relatory, zaimki pytajne, modyfikatory deklaratywności, operatory meta predykatywne oraz włączniki.

Obserwacje przedstawione w rozprawie skłaniają do stwierdzenia, że dzieci w wieku 4-7 lat sprawnie posługują się wybranymi partykułami – w pierwszej kolejności z zakresu klasy partykuł porównywania oraz partykuł epistemicznych. Warto jednak podkreślić, że słownictwo dzieci przedszkolnych dynamicznie się rozwija, co widać także na przykładzie partykuł. Ciekawe jest, to że spostrzeżenia poczynione podczas badań pilotażowych nie pokrywają się w pełni z wnioskami z analizy w niniejszej rozprawie (w badaniach wstępnych, oprócz przeważających partykuł porównywania, stwierdzono większy udział partykuł epistemicznych i komentujących niż w badaniu głównym). Różnicę dostrzec można również w odnotowanym wyższym zróżnicowaniu występujących partykuł w mowie badanych w stosunku do listy partykuł opracowanej przez H. Zgólkową⁵.

Poczynione rozpoznania uzupełniają istotną lukę w literaturze dotyczącej rozwoju mowy dzieci. Partykuły bowiem, mimo pojawiania się w pracach poświęconych rozwojowi dyskursu czy umiejętności narracyjnych, nie były przedmiotem badań. Prawdopodobnie fakt ten związany był z brakiem w literaturze jednolitego, usystematyzowanego opisu klasy partykuł. Bez podstawowych badań teoretycznych nie można było zaprojektować badań takich jak w niniejszej rozprawie, dlatego też tak istotnym w analizie używanych przez dzieci partykuł były opis oraz uporządkowanie leksemów w gniazda, zawarte w SGPP. Przedstawione w rozprawie badania otwierają pole do dalszych refleksji nad zagadnieniem partykuł w ontogenezie mowy. Ponadto stworzony na potrzeby analizy korpus mowy dzieci w wieku 4-7 lat daje możliwość przyjrzenia się także innym aspektom wypowiedzi młodych użytkowników języka.

---

⁵ Zgólkowa H., 2019, *Świat w dziecięcych słowach*, Poznań.

Manole Symonides